

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА"

На правах рукопису

ЗІНКЕВИЧ

Роман Дмитрович

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СЕРЕД АРМІЙ
І ТИЛОВИХ ГАРНІЗОНІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ТА РУМУНСЬКОГО ФРОНТІВ
(лютий 1917 - січень 1918 рр.)

Спеціальність 20.02.22 - Військова історія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів

1995

00755354 (Т)

ДВ 33.837

Історії України, науки і техніки
Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська
політехніка".

Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор Леонтій Євгенович Дешинський

Офіційні опоненти - доктор історичних наук
Ярослав Романович Дашкевич
кандидат історичних наук,
доцент Анатолій Анатолійович Снігур

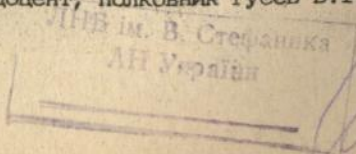
Провідна організація - Волинський державний університет ім.
Лесі Українки

Захист відбудеться "1" *березня* 1996 р. о 15 год. на
засіданні спеціалізованої Вченої Ради К 040602 в Державному
університеті "Львівська політехніка" (адреса: 290013, м.Львів,
вул.С.Вандери, 12).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного
університету "Львівська політехніка" (адреса: 290013, м.Львів,
вул.Технічна, 2).

Автореферат розісланий "31" *січня* 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої Вченої Ради кандидат
філософських наук, доцент, полковник Гусев В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Проблеми діяльності українських політичних партій серед армії в досліджуваний період особливо актуальна зараз, коли Україна стала незалежною державою. Для її дальшої розбудови дуже важливим є вивчення історичного досвіду, що набув український народ в 1917 - початку 1918 рр., відновивши свою державність. Дослідження і дальша розробка даної проблеми необхідна і для відновлення історичної справедливості, всестороннього об'єктивного висвітлення періоду в історії українського народу, який по-праву можна назвати періодом національного відродження і, одночасно, національної трагедії.

Цей період в історії України був досить складний і драматичний. Всі події проходили крізь призму національно-визвольної боротьби, яка надала їм відповідний відбиток. Національно-визвольна боротьба на Україні проходила в надзвичайно складних умовах. Четвертий рік продовжувалась світова війна. Найбільше українців було на Південно-Західному і Румунському фронтах, що в основному проходили по території України. На Південно-Західному фронті українці становили 1/3 частину, а на Румунському фронті 1/4 частину від загальної кількості військових, тому не можна було ігнорувати їх роль в національно-визвольній боротьбі українського народу. Одним з основних завдань, які поставили перед собою українські політичні партії, була діяльність в армії. Тому постає необхідність на основі архівних джерел та опублікованих документів і матеріалів проаналізувати і узагальнити діяльність українських партій в армії в 1917 - початку 1918 рр.

Хронологічні рамки дослідження. У хронологічному плані дисертація охоплює період з лютого 1917 р. по січень 1918 р. Такі рамки продиктовані тим, що тільки після Люгневої революції в

Росії, українські партії змогли відкрито діяти у військах аж до січня 1918 р. коли, ці фронти фактично припинили своє існування і почалася масова демобілізація з армії.

Стан наукової розробки теми. Вивченню діяльності українських політичних партій серед армії в даний період історична наука спеціальної уваги не приділяла. В центрі наукових інтересів радянських дослідників перебувала історія партії більшовиків, причому у своїх працях радянські вчені-історики змушені були здебільшого відображати не об'єктивний історичний процес, а той, який задавався партійними настановами. Проте, хоча тенденційно і упереджено, радянська історіографія все-таки зачіпала деякі аспекти історії небільшовицьких партій і в тому числі українських.

Діяльність українських партій серед армії почала досліджуватися вже у 20-30-х роках. Авторами д. них досліджень є переважно учасники тих подій, які мали свої суб'єктивні погляди на проблему, тому ці праці не можна повністю вважати документальними історичними дослідженнями. Значною мірою вони носять мемуарний характер, деколи страждають суб'єктивізмом в оцінці тих чи інших подій в залежності від політичних поглядів їх авторів. Тим не менше, вони дають більш-менш об'єктивну картину діяльності українських політичних партій в армії з лютого 1917 по січень 1918 рр. Ці автори в основному зупиняються на таких питаннях: 1) ставлення армії до політичної боротьби, 2) процес створення національних військових формувань, 3) боротьба різних політичних партій за вплив на армію. Слід зазначити, що в 20-х роках з встановленням тоталітарного більшовицького режиму яскраво простежується процес встановлення монополії єдиної схеми в оцінці національно-визвольної боротьби на Україні. Ця тенденція - напруження догматизму почала відчуватися на межі 20-30-х років. В історіографії проходить кінцевий розкол на радянську - за полі-

тичними поглядами більшовицьку, і не співпадаючу з нею історіографію¹, яка була віднесена до антирадянської з її різними відтінками. Остання поступово витісняється з неї і розвивається з 30-х років тільки на еміграції.

Надмірна ідеологізація суспільно-політичного життя в СРСР негативно відобразилась в радянській історичній науці. У дослідженнях 30-х років встановлюється стереотипний погляд на національно-визвольний рух, як буржуазно-націоналістичний, а спроба відновити українську національну державу в досліджуваній період характеризувалась як контрреволюційна. Недооцінюється, у цей період, роль армії в революційних подіях 1917 - початку 1918 рр. на Україні, а питання діяльності українських партій в армії взагалі не висвітлюється. Тим не менше, в деяких працях приводиться цінний фактичний матеріал. Деякі автори в еміграції, зокрема, В.Монкевич, Я.Науменко, В.Прихода, Б.Сулківський та інші, вперше зосередили свою увагу на таких питаннях, як роль армії в революційних подіях на Україні, українізації російської армії, процесі створення перших національних військових формувань². В 1935 р. на

¹ Эрде Д. Революция на Украине. От керенщины до немецкой оккупации. - К., 1927; Ляпчинський Г. З перших днів Всеукраїнської Радянської влади // Літопис революції. - 1927. - № 5-6; Манилов В. Из истории взаимоотношений Центральной Рады с Временным Правительством // Летопись революции. - 1927. - № 3; Винчиченко В. Відродження нації. Київ-Відень, 1920. - Ч.1-2; Дорошенко Д.И. Война и революция на Украине // Революция на Украине: по мемуарам Бельх. - М.-Л., 1930; Христичук П. Записки і матеріали до історії української революції. В 2-х т. - Відень, 1921.

² Монкевич В. Слідами новітніх запорожців. - Львів, 1932; його ж: Піонери Українського війська // Табор. - 1927. - Ч.4;

Галичині вийшла перша систематизована праця З. Стефаніва з історії українського війська доби визвольних змагань 1917-1921 рр.³ Її автор зумів розкрити характер українського військового руху як поступального процесу, що виник із стихійного прагнення солдатів-українців до об'єднання у військові формування і вилився з розвитку ідеї української державності в організацію Збройних Сил України. Другою такою працею стала "Історія українського війська" під редакцією І. Крип'якевича. Вона охопила історію українського війська від княжих часів аж до визвольної революції 1917-1921 рр.⁴ Автори цих праць ставили своєю метою зібрати і систематизувати великий фактичний матеріал про українські військові формування цього періоду, та, на жаль, діяльність українських партій в армії не знайшла свого висвітлення в дослідженнях цих вчених. Питання українського військового руху стало предметом наукового пошуку Д. Дорошенка⁵. Його робота присвячена загальному огляду розвитку національно-визвольного руху 1917-1923 рр., де він проаналізував лише вплив військових на цей рух, а також

Naumenko J. Ukrain'skie formacje wojskowe w czasie Wojny Swiatowej (1914-1918) // Biuletyn Polsko-Ukraiński. - 1933. - № 34; Прихода В. Симон Петлюра, Вождь Українського Війська // Табор. - 1936. - № 28-29; Сулківський В. З історії формування 2-го Січового Запорізького корпусу на південно-західному фронті в році 1917 // Табор. - 1927. - № 4;

³ Стефанів З. Українські збройні сили в 1917-1920 рр. // Воєнно-історичний нарис. - Коломия, 1935. - Ч. 1.

⁴ Історія українського війська (під ред. І. Крип'якевича). - Львів, 1936.

⁵ Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. - Ужгород, 1932. -

діяльності окремих українських партій серед армій. Щоправда, за своїм характером вказані роботи висвітлюють окремі питання досліджуваної проблеми.

В післявоєнній радянській історіографії дослідження даної теми не знайшло достатнього відображення в історичних працях, бо певною мірою були більш заідеологізовані у порівнянні з попереднім періодом. Вони страждають вузькістю архівної бази. Радянські історики дотримуються наперед заданих орієнтирів стосовно виправдання будь-яких дій більшовиків і безапеляційного засудження їх противників. На відміну від праць 20-х початку 30-х років, де наводились багаточисельні архівні матеріали, в дослідженнях 40-50-х років це питання висвітлено тенденційно⁶. Практично в жодній монографії або статті не знайшлося об'єктивного відображення цієї теми. Вони рясніють політичними ярликами на відомих діячів національно-визвольного руху на Україні, а боротьба за відчовлення української державності, що розгорнулася після повалення самодержавства фактично порівнюється тільки з націоналістичним рухом, відірваним від широких мас населення, що суперечить історичній правді. Демократизація та революціонізація російської

⁶ Дубина К. Боротьба за встановлення Радянської влади на Україні, 1948; Супруненко М. Велика Жовтнева революція на Україні. - К., 1948; Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917-1922). - Л., 1954; Сивцов О.О. Київська Червона гвардія в боротьбі за владу Рад // Великий Жовтень на Київщині. - К., 1957; Голуб П. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов. - К., 1958; Городецкый Е.П. Демобилизация армии в 1917-18 гг. // История СССР. - 1958. - № 1; Муратов Х.И. Революционное движение в русской армии в 1917 г. - М., 1958.

армії на Південно-Західному та Румунському фронтах розглядається значною мірою як результат зростаючого впливу більшовиків на армійське середовище. Поза увагою авторів залишилась також така важлива галузь дослідження як діяльність політичних партій у військах та боротьба їх за армію.

Історіографії 60-х - першої половини 80-х рр. властиве розширення проблематики досліджень та залучення нового фактичного матеріалу. Проте, концептуально праці радянських істориків будувались у відповідності із офіційною історіографією Комуністичної партії. Тому, весь розвиток подій досліджуваного періоду, як в країні так і в армії, розглядався як неперервний процес переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну, а будь-які революційні рухи у військовому середовищі визнавались як незаперечний доказ посилення впливу більшовиків на солдатські маси. Незважаючи на розширення джерельної бази досліджень із всієї різноманітності матеріалів обирались лише ті, що висвітлювали діяльність більшовиків в армії.

Помітний вклад в історіографію революційної боротьби в армії досліджуваного періоду зробили праці А.Г.Ткачука і Л.Є.Дешинського⁷. Значна увага в них приділена питанням розкладу росій-

⁷ Ткачук А.Г. Крах спроб Центральної ради використати українізовані військові формування в 1917 р. // Український історичний журнал. - 1967. - № 8; Його ж: Революционное движение в армиях Юго-Западного и Румынского фронтов накануне Великого Октября. Автореферат диссертации д...н. - Львов, 1968; Дешинский Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. - Львів, 1979; Його ж: Участь політичних партій у виборах до Всеросійських Установчих Зборі. на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморсь-

ської армії, утворенню фактичного двовладдя у військах і революційним рухам в солдатському середовищі.

Практично поза увагою науковців залишилися в ці роки дослідження проблем української визвольної революції та національного військового руху. Зокрема, будь-які згадки в цьому напрямі супроводжувалися термінами "буржуазно-націоналістична контрреволюція". З огляду на це, наукова література в цій галузі носила характер швидше політичного памфлету, ніж історичного дослідження. Діяльність українських політичних партій, в тому числі і в армії, зовсім не досліджувалась.

По-новому і правдиво висвітлити події 1917-1918 рр. спробували ряд українських зарубіжних істориків. В своїх працях Н.Полонська-Василенко, Р.Млиновецький, О.Юрченко старалися дати об'єктивний аналіз подіям, що відбувалися на Україні в досліджуваний період⁸. Їхні праці насичені багатьма новими фактами, трактування яких не скуте рамками комуністичних догматів. Найбільш узагальнюючою по цьому періоду є робота Н.Полонської-Василенко, де вона прагне в загальному охопити всі сторони революційних подій в Україні у досліджуваний період. Праці Млиновецького та Юрченка охоплюють період визвольних змагань 1917-1918 рр. Вони роблять першу спробу проаналізувати діяльність українських політичних партій в армії. Але всі ці праці, крім О.Юрченка, які написані в правовому аспекті, страждають певною заполітизованістю,

кому флоті в 1917 р. - Львів, 1977.

⁸ Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. К., 1991; Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. - Чужина, 1970; Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. - Мюнхен, 1971.

часто в них подаються тільки ті факти, які потрібні певній політичній течії, представниками якої є автори. Це і дозволяє нам судити про тенденційність даних праць. Вони не мають архівної бази, у багатьох фрагментах твори згаданих авторів, нагадують радше публіцистику, а ніж об'єктивний науковий виклад. Але незважаючи на це, вони є цінним матеріалом для вивчення діяльності українських партій, як на фронті так і в тилу.

Важливе місце в сучасних дослідженнях займають проблеми діяльності Центральної Ради та аналіз її практичної та теоретичної спадщини⁹. Але знову ж таки всі ці праці розглядають досліджувану проблему побіжно, спеціально на діяльності українських партій в армії не зупиняються.

Таким чином, короткий історіографічний огляд літератури по даній темі свідчить про те, що діяльність українських партій в арміях і тилових гарнізонах Південно-Західного та Румунського фронтів з лютого 1917 по січень 1918 року не з'айшли свого належного висвітлення. Діяльність інших партій, крім більшовицької, в радянській історіографії залишалася поза увагою, або ж грубо фальсифікувалась. Метою даного дослідження є відтворення об'єктивної комплексної картини діяльності українських партій у армії, що дасть змогу глибше вивчити український військовий рух

⁹ Кульчицький С.В. Центральна Рада. Утворення УНР // Український історичний журнал. - 1992. - № 5-6; Дещинський Л.Є. Збройні Сили УНР доби Центральної Ради. - Львів, 1991; Дещинський Л.Є. Голубко В.Є. Розбудовуючи українсь у державу, мусимо засвоїти уроки Центральної Ради // Розбудова держави. - № 7; Солдатенко В.Ф. Центральна Рада та українізація армії // Український історичний журнал. - 1992. - № 6; Гошуляк І.Л. Про причини поразки Центральної Ради // Український історичний журнал. - 1994. - № 1.

та його роль в українській революції досліджуваного періоду.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності обраної теми, враховуючи недостатню наукову розробку проблеми, дисертант ставить перед собою мету всесторонньо висвітлити діяльність українських політичних партій в арміях і тилових гарнізонах Південно-Західного та Румунського фронтів з лютого 1917 по січень 1918 років.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- на основі опублікованих і неопублікованих джерел всесторонньо дослідити боротьбу різних політичних партій за армію, їх відношення до національно-визвольного руху, що охопив солдатів у досліджуваній період;

- дати характеристику політичній ситуації у військових частинах;

- дослідити процес українізації російської армії і роль в цьому українських партій;

- проаналізувати ставлення різних українських партій до створення національних збройних формувань;

- проаналізувати державотворчі досягнення української Центральної Ради в процесі розгортання національ-визвольної революції, виявити допущені помилки окремих її лідерів щодо військового будівництва в Україні;

- висвітлити участь солдатів-українців в боротьбі за українську державність проти більшовицької агресії.

Методологічною основою дисертації є об'єктивний підхід і конкретно-історичні методи дослідження. Дисертант звертався також до спеціальних методів аналізу - логічного, порівняльного тощо. Автор не претендує на вичерпне дослідження усіх питань проблеми, бо їх коло дуже широке.

Джеральна база дослідження. Головну базу дослідження склали документи архівів і матеріали періодичних видань, більшість з яких вводиться в науковий обіг вперше.

Основну документальну базу дослідження склали архівні матеріали. Особливо цінними для розкриття даної теми є документи Російського Державного Військово-Історичного архіву: фонди Ставки (Ф.2003), штабу головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту (Ф.2067), штабу помічника головнокомандуючого арміями Румунського фронту (Ф.2085), а також штабів командуючих арміями, корпусами, дивізіями та ін. В роботі використано багато документів Центрального Державного Архіву Вищих органів влади та управління України: фонди Головної комісії по справах виборів до Установчих Зборів Української Народної Республіки (Ф.1133), Центрального Виконавчого комітету Румунероду (Ф.3156), комісії Південно-Західного фронту по справах виборців до Установчих Зборів УНР (Ф.1194) та Окружної комісії Румунського фронту по виборах до Українських Установчих Зборів (Ф.2185). В дисертації також використано матеріали Державного Архіву Російської Федерації та Російського центру зберігання і вивчення документів новітньої історії. Автором вивчено і використано 18 фондів 4-х історичних архівів.

Багатий матеріал досліджуваної теми міститься в періодичній пресі 1917-1918 рр., зокрема в таких періодичних виданнях, як "Б ротьба", "Вісник Генерального Секретаріату УНР", "Вісник Генерального Секретарства військових справ", "Вісти з Української Центральної Ради", "Вісник Українського Військового Генерального Комітету", "Народна воля", "Нова Рада", "Робітнича газета", "Українське слово" та інших. Всього в процесі роботи над дисертацією було опрацьовано 22 назви періодичних видань, які видавалися в цей час.

Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли своє відображення у збірниках документів і матеріалів. Але в основному вони підібрані тенденційно¹⁰. У багатьох випадках, документи опубліковані в них, вирвані з контексту конкретної історичної події. Особливо, це стосується документів, що наведені для прикладу негативного ставлення солдатів-українців до Центральної Ради та українських партій. Хоча, як свідчать архівні документи вони користувалися значним авторитетом серед солдатів української національності. В збірниках ці документи не представлені взагалі, хоча їх дуже багато у фондах архівів. Єдиний збірник, який об'єктивно старався висвітлити документи і матеріали цього періоду був виданий українською діаспорою за кордоном¹¹. Але і він має ряд недоліків, а саме - бідна архівна база. Причина в тому, що в основному матеріали цього періоду знаходились в радянських архівах і західні дослідники не мали до них доступу. Для всестороннього

¹⁰ Труды Центрального статистического управления. Статистический сборник за 1913-1917 гг. - М., 1922. - Вып.1, Т.7; Разложение в армиях в 1917 году. Централархив 1917 года в документах и материалах - М.-Л., 1925; 1917 год на Киевщине. Хроника событий. - К., 1928.; Экономическое положение России накануне Великой Октябрьской социалистической революции. Документы и материалы. Март-октябрь 1917 г. - М.-Л., 1957. - Ч.2; Революционное движение в России после свержения самодержавия. Документы и материалы. - М., 1977; Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине. Февраль 1917 - февраль 1918 г. Хроника важнейших историко-партийных и революционных событий. - К., 1977. - Ч.2.

¹¹ Українська суспільно-політична думка в 20 ст. Документи і матеріали. - Мюнхен, 1983. - Т.1.

об'єктивного дослідження певний інтерес представляють мемуари керівників та активних учасників різних політичних таборів, які боролися за владу в Україні, зокрема і в армії. Не дивлячись на те що, деколи вони мають тенденційно-суб'єктивну оцінку тих чи інших подій, їх аналіз дає можливість глибше дослідити діяльність політичних партій, визначити тактику їх діяльності щодо розвитку національно-визвольного руху в армії, способів і спроб використати їх в своїх цілях. Крім цього, в окремих спогадах наводиться цінний документальний матеріал¹².

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що це перша спроба в українській історіографії комплексно дослідити діяльність українських партій в арміях і тилових гарнізонах Південно-Західного та Румунського фронтів в період розгортання національно-визвольного руху в Україні у 1917-початку 1918 рр. Все це вимагає переосмислення, уточнення та критичного аналізу вже опрацьованого радянськими дослідниками матеріалу, який в основному, стосується діяльності більшовицької партії в армії. До наукового обігу вводиться значний фактичний матеріал раніше не опублікований. Для правильної оцінки процесів суспільного розвитку, для їх нового осмислення, автор опирається насамперед на історичні фак-

¹² Грушевський М. Споми́ни // Київ. - 1988. - № 9-10; 1989. - № 8-11; Гольденвейзер А.А. Из Киевских воспоминаний (1917-1920) // революция на Украине по мемуарам белых. - М.-Л., 1930; Деникин А.И. Очерки русской Смуты. - Париж, 1921. - Т.1; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1918). - Ч.2. - Львів, 1923; Петрів В. Споми́ни. З часів української революції (1917-1921). - Львів, 1934; Порохівський Г. Спогади про I-й Український Корпус // Календар "Дніпро". - Львів, 1934; Скоропадський П. По́вн. - Київ., 1992.

ти, незалежно від їх ідеологічної трактовки різними політичними течіями.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що в ньому і окреслені шляхи взаємозв'язку армії та політики у переломні історичні моменти в житті суспільства. Уроки, які дав досвід діяльності українських партій в армії, можуть бути використані сучасними політичними та військовими діячами. Результати досліджень дають можливість уникнути на сучасному етапі таких фатальних помилок, які були допущені в 1917 - на початку 1918 рр. у будівництві Українських Збройних Сил. Матеріал дисертації може бути використаний при написанні узагальнюючих праць з української військової історії та історії України, для курсантів військово-учбових закладів і студентів вузів.

Апробація роботи. Дисертація обговорена та рекомендована до захисту на кафедрі історії України, науки і техніки Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка". Основні результати дослідження викладені автором в доповідях на міжнародних та регіональних конференціях. Зібраний в процесі роботи матеріал використаний при написанні наукових статей, а також у науково-популярних публікаціях.

СТРУКТУРА І ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАЦІ

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури, додатків.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначені мета та завдання роботи, хронологічні рамки, дається стан наукової розробки проблеми, джерельна база, характеризується наукове та практичне значення дисертації.

В першому розділі "Соціально-політичне становище на Україні після Лютневої революції" аналізується обстановка, яка склалася в цей період в Україні та армії, висвітлюються позиції різних політичних партій та організацій, їх впливи на армію.

Політична обстановка в Україні в досліджуваний період мала свої особливості в порівнянні з Росією. Тут створилися три різні політичні організації. Це - представники Тимчасового уряду, Центральна Рада і Рада робітничих і солдатських депутатів. Між цими трьома силами з самого початку повалення самодержавства йшла боротьба за владу в Україні і за впливи на армію. Національно-визвольна боротьба, що розгорнулася в Україні, проходила в умовах війни. Це накладало свій відбиток на цю боротьбу і втягування в неї значної кількості солдатів, які були на фронтах і тилових гарнізонах. У той час в армії і на фронті зростала анархія. Фронт розкладався з надзвичайною швидкістю. Велику роль в подальшому розкладі російської армії відіграв наказ № 1 Петроградської Ради робітничих і селянських депутатів від 1 березня 1917 р., який закріпив існування вже створених солдатських комітетів і зобов'язав обрати їх там, де їх ще не було. Він наділяв комітети повною політичною владою на місцях, зосереджував в їх руках всі основні функції командування. Цим скористалися українські солдати, які зразу ж після скинення царського режиму проявили тверду волю до самоорганізації на національному ґрунті. На фронтах і в тилових гарнізонах як в Україні так і інших регіонах Росії - всьди, де були у військових частинах українці, почалося створення українських військових рад, комітетів, громад, товариств, клубів, а з цим почалася організація окремих українізованих частин. Центром українського військововго руху став Київ, де швидко створилися українські військові організації і незабаром почалося створення перших українських військових частин.

Використовуючи сприятливі умови, які виникли після повалення самодержавства, українські партії почали створювати свої політичні організації. Найбільшими з них були Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) і Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). Існували ще Українська селянська спілка, Союз українських федералістів-автономістів (в неї реорганізувався ТУП), а також Українська партія самостійників-соціалістів, Українська демократично-хліборобська партія та Українська народна партія. Менший вплив серед військ мали Українська трудова та Українська федеративно-демократична партії. Крім цього існували політичні організації, що приділяли багато уваги діяльності в армії. Здійснюючи тиск на Тимчасовий уряд національні партії, що діяли на території Росії, в тому числі і українські, змусили його дозволити створення "Центральних комітетів національних військових організацій" в масштабах всієї російської армії. Це відкривало українським партіям доступ в діючі військові частини. В березні 1917 р. українські партії і організації почали швидкими темпами створювати в армії національні комітети. За короткий час в Києві були утворені та розпочали свою діяльність Українська Військова Рада, Український Військовий клуб ім. П.Полуботка, Український військовий організаційний комітет, Український Військовий Генеральний комітет, який був сформований при Центральній Раді. На початку квітня 1917 р. українські партії вже мали свої осередки в частинах діючої армії. В кожній роті, де був значний відсоток солдатів-українців, створювалися українські ротні громади. З них формувалися полкові ради в кількості від 8 до 12 чоловік¹³. Також робилися спроби створити військові ради на рівні дивізій, корпусів і навіть армій.

¹³ РДВІА, Ф. 2143, оп. 1, с. 8, арк. 8.

Розглядаючи боротьбу українських партій за армію в березні - на початку квітня 1917 р. треба врахувати те, що вона мала ще стихійний характер. Вільність тогочасних українських партій перебували на стадії формування і тому не могли суттєво впливати на національно-визвольний рух в армії, який часто проходив стихійно. Розгортався він паралельно з демократизацією Південно-Західного та Румунського фронтів і на даному етапі не включався в загальну національно-визвольну боротьбу в Україні, переживав організаційний процес.

Другий розділ "Діяльність українських політичних партій в армії весною і літом 1917 р." охоплює період початку масової українізації російської армії і вплив на цей процес українських партій.

В цей час між українськими та російськими партіями існували протиріччя з питань формування окремих національних частин. Використовуючи зростання національно-визвольного руху українські партії разом з Центральною Радою прагнули очолити його. Тим часом Тимчасовий уряд, відчуваючи міцність свого становища, завдяки підтримці Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів і не думав послаблювати або ділити владу над армією. В той час, не бажаючи загострювати конфлікт навколо питання про створення українізованих частин, в кінці 1917 р. уряд видав "Положення про українізацію загону всіх родів зброї". В ньому говорилося про те, що формування загону проводиться з дозволу Верховного головнокомандуючого Українським організаційним комітетом. В складі останнього, крім обраних українськими партіями 16 чоловік, входив офіцер Генерального штабу по призначенню вишого командування¹⁴. В квітні-травні 1917 р. набуває широкого розмаху

¹⁴ РДВІА, ф. 2003, оп. 1, с. 1034, арк. 8.

українізація російської армії. Українізацію війська підтримували і українські партії, але по-різному ставилися до цього. Українські соціалістичні партії бачили в українізації тільки виділення українських солдатів і офіцерів в окремі полки, вони виступали проти створення української регулярної армії, пропонували замінити її народною міліцією. Інші несоціалістичні партії, які стояли на самостійницьких позиціях, вважали українізацію як один з епатів до створення власних національних збройних сил. Проти українізації виступили Тимчасовий уряд і більшість військових комітетів в арміях, які були під впливом російських есерів і меншовиків. Так, на Південно-Західному фронті не підтримали проведення українізації 18 корпусних комітетів з 24, а на Румунському - 10 з 13¹⁵.

Весною і на початку літа українські політичні партії почали створювати в армії свої партійні організації. Використовуючи широкий розмах національно-визвольного руху в армії та популярність серед українських солдатів ідеї формування національних військових частин і, не дивлячись на заборону Тимчасового уряду, Центральна Рада разом з українськими партіями приступила до створення українізованих частин. Протягом березня-травня 1917 р. вони розгорнули буржливу діяльність по українізації фронтових і тилкових гарнізонів, На Південно-Західному фронті були українізовані частини в 29-у і 32-у армійських корпусах. На Румунському фронті було українізовано 38-й і 36-й піхотні полки 9-ї дивізії (XI-й армійський корпус)¹⁶. Українські військові з'їзди, що від-

¹⁵ Дещинський Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. - Львів, 1979. - С. 73.

¹⁶ Ткачук А.Р. Крах спроб Центральної ради використати

булися в травні і на початку червня 1917 р. прискорили процес українізації на фронті і в тилу. До червня 1917 р. українські партії розгорнули широку політичну діяльність серед солдатів-українців. Після провалу червневого наступу на фронті міняється позиція Тимчасового уряду в сторону примирення з Центральною Радою. Зміна тактики Тимчасового уряду була пов'язана з підтримкою, одержаною ним від Центральної Ради в дні наступу. Він розумів, що краще мати в тилу дружню йому Центральну Раду, яка користується великою популярністю серед українізованих військових частин. Це була одна з причин посилення контактів Тимчасового уряду з Центральною Радою, а інша - небезпека революційного вибуху після провалу червневого наступу, відчуття потреби надійної опори змусило його підти на компроміс. Виходячи з цього, Корнілов змушений був підписати наказ про українізацію 10 дивізій. Українізація охопила і Румунський фронт. В червні 1917 р. українізація почалась в 7-у, 8-у, 26-у і 40-у корпусах цього фронту¹⁷.

Розглядаючи процес створення національних частин в армії, як прояв національно-визвольного руху, треба зазначити, що до нього дуже вороже ставилися шовіністично настроєні партії російських есерів і меншовиків, які мали значний вплив у війську і підтримувались командуванням. Між ними і українськими партіями почалась гостра політична боротьба. Вже на початку серпня 1917 р. на фронтах посилювся наступ шовіністично настроєного російського командування проти спроб українських партій закріпитися в армії. В результаті посилюлися тертя між українськими військовими радами і загальноармійськими комітетами, які були під сильним впли-

українізовані військові формування в 1917 р. - ВІЖ. - 1967. - № 8. - С. 79.

¹⁷ РДВА, ф. 2903, оп. 2, с. 1034, арк. 102.

вом офіцерства. Особливо посилювався процес наступу російського шовінізму з переходом командування Південно-Західним фронтом в руки генерала А.І.Денікіна. Але припинити українізацію було вже неможливо.

Якщо проаналізувати діяльність українських партій протягом весни і літа 1917 р. в армії, то можна зробити висновок про те, що головне своє завдання вони бачили у вирішенні національного питання. Хоча серед українських партій, що стояли на соціалістичних позиціях і виступали за автономію в складі Російської Федерації і партіями, що сповідували самостійницькі погляди вже в цей час був розкол.

В третьому розділі "Українські політичні партії в умовах наростання національно-визвольної боротьби на Україні восени 1917 р." показано, що кульмінаційного моменту національно-визвольний рух досяг у вересні-листопаді 1917 р. Придушення заколоту генерала Корнілова призвело до нового підйому національно-визвольного руху в тилу і на фронті. Українські партії через свої військові організації знову активізували свою діяльність по формуванню українських частин і добилися при цьому значних успіхів. У вересні-жовтні на Південно-Західному фронті було повністю українізовано 42 і частково 11 полків, де нараховувалось біля 79 тис. солдатів¹⁸. Активізували роботу українські військові ради. Генеральний Секретаріат 29 вересня створив Секретаріат військових справ, який видав організацію і формуванням українізованих військових частин. Проте до взяття більшовиками влади в свої руки, Ставка і командування фронтів займали суперечливу позицію

¹⁸ Дешинський Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. - Львів, 1979. - С. 168.

щодо формування армії за національним принципом - прагнули її обмежити.

Восени 1917 р. в політичному житті України сталися великі зміни. В українських військових комітетах найбільшого впливу добилися партії УПСР і УСДРП. Фактично ці партії відображали інтереси Центральної Ради і її політику щодо армії. Вони впливали на рішення як Центральної Ради так і Генерального Секретаріату. Разом з тим, в політичну боротьбу в Україні все активніше стали втручатися більшовики. Використовуючи різноманітні засоби, в т.ч. демагогічні заяви негайного вирішення давно назрілих загальнонаціональних проблем, вони прагнули забезпечити собі більшість в окремих Радах робітничих і солдатських депутатів. Політика Центральної Ради, яка проводилась під впливом українських соціал-демократів і есерів проти створення регулярної армії призвела до негативних наслідків. Спроба перетворити українізовані частини в свою опору не виправдалась. Не дивлячись на їх багаточисельність солдати цих частин були сильно розпропаговані більшовики.

Жовтневий переворот в Петрограді кардинально змінив політичну обстановку в Україні. В кінці - на початку листопада 1917 р., ще з більшою силою наростають протиріччя між українськими політичними партіями і більшовиками в боротьбі за армію. Ця боротьба не обмежувалась ідеологічною, а все більше переходить у відкриту збройну конфронтацію.

Повалення самодержавства відкривало перед національним рухом в Україні великі перспективи, проте не маючи чіткої концепції визвольної боротьби, Центральна Рада не могла вийти за рамки федералістських прагнень і видає Третій Універсал, проголосивши створення Української Народної Республіки в складі Російської федерації. Після проголошення Універсалу по узгодженню з Ставкою

Центральна Рада розгорнула широку діяльність за створення своїх військових сил. Почався останній етап українізації армії. Однак солдати все більше і більше потрапляли під вплив більшовиків.

Головним підсумком розвитку революційних подій в Україні восени 1917 р., було те, що тут почалася відкрита боротьба між двома політичними силами за владу - Центральною Радою і більшовиками. Нерішуча військова політика українських партій соціалістів привела до втрати контролю над українізованими частинами і поступового їх розкладу під впливом агітації більшовиків.

Четвертий розділ "Участь українських політичних партій в національно-визвольних змаганнях в кінці 1917 - початку 1918 рр." присвячений боротьбі Центральної Ради проти більшовицької агресії. В цей час українські партії мали вплив серед українського населення, про це свідчать результати виборів до Всеросійських Установчих зборів, які відбулися в кінці жовтня 1917 р. Українські партії одержали 68% мандатів, єврейські партії, що тісно співпрацювали з українськими - 5,2%, а російські й русофільські партії разом набрали 25% (між ними більшовики - 19%)¹⁹. Вибори до установ місцевого, так званого земського самоврядування, до їх губерніяльних і повітових організацій, наприкінці 1917 р., дали 80% місць кандидатам українських партій²⁰. Це за умов, коли в українських містах значно переважало російське і єврейське населення.

Взявши владу в свої руки, Центральна Рада і Генеральний Секретаріат стали на шлях формування самостійної військової по-

¹⁹ Іванис В. Симон Петлюра - президент України. 1879-1926. - Торонто, 1952. - С. 52.

²⁰ Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті. - Мюнхен, 1971. - С. 76.

літати, яка зустріла активну підтримку з боку українізованих частин. 23 листопада 1917 р. Генеральний Секретаріат оголосив про об'єднання Південно-Західного та Румунського фронтів в єдиний Український фронт. Ухвали українських армійських і фронтових з'їздів і конференцій свідчать про те, що солдати-українці повністю підтримували Центральну Раду та її Генеральний Секретаріат. Проте, замість сторення регулярної армії, її Генеральний Секретаріат прийняв рішення про побудову національно-територіального українського війська, яке мало формуватися за міліцейським принципом. Це була фатальна помилка, яка привела до поразки Центральної Ради в боротьбі з більшовицькою агресією. 12 грудня в Харкові більшовики проголосили Українську Радянську Республіку. Проголошення це мало формальний характер і фактично було використане більшовиками для збройної боротьби проти Центральної Ради і її уряду. Після ультиматуму Раднаркому від 14 грудня 1917 р. Центральна Рада опинилася в стані відкритої війни з більшовицьким Раднаркомом, розпочалася відкрита агресія проти УНР. З середини грудня 1917 року і особливо з січня 1918 р. боротьба Центральної Ради з більшовиками досягла свого апогею.

Для нейтралізації більшовицької пропаганди у військах в другій половині грудня 1917 р. Центральна Рада з новою силою розгорнула українізацію армії. Питання про чисельність її збройних сил дискусійне, оскільки навіть в самому Генеральному військовому секретаріаті не було відомо даних про те, скільки і які саме частини були українізовані, бо вони навіть не провели їх реєстрації. Вища військова влада наприкінці 1917 р. фактично не мала в своєму розпорядженні ніякої реальної сили, крім відділів добровольців. Протягом грудня 1917 - січня 1918 рр. більшовики зайняли ряд важливих стратегічних пунктів. Більшість території України, включаючи Київ, були окуповані ними.

Таким чином, грудень 1917 - січень 1918 рр. був періодом жорстокої боротьби між українськими партіями і більшовиками. Значну роль в її наслідках відіграли військові частини Південно-Західного і Румунського фронтів. Після більшовицького перевороту стало зрозуміло, що все це українізоване військо небоєздатне. Стомлени світовою війною та розпропаговані більшовицькими агітаторами вони були нейтральні до ідеї незалежності України, а деякі навіть ворожі.

Хоча на певному етапі розвитку революційного і національно-визвольного руху в армії українські партії користувалися значною підтримкою солдатів, тим не менше вони не змогли використати їх енергію, бо боялися взяти на себе ініціативу та відповідальність за радикальні перетворення у суспільстві. Результатом цього стало поступове роздвоєння національно-визвольної боротьби з загально-революційною боротьбою широких народних мас, втрата ними ініціативи, а потім і впливу на своїх же солдатів. Антимілітарні позиції більшості лідерів українських соціалістичних партій, неналагодженість належного зв'язку із українізованими частинами, недооцінка ними вирішення соціального питання і призвела до поразки Центральної Ради в боротьбі з більшовицькою агресією. Все це не дало можливості новоствореним українським військовим частинам стати опорою новонародженої Української Народної Республіки, і як наслідок стався розклад і припинення більшості українських військових загонів у січні 1918 р.

У **висновках** підведені підсумки дисертаційного дослідження, узагальнено і сформувано основні наслідки діяльності українських політичних партій в армії. Показано, що головною причиною поразки української революції є відсутність чіткої національно-визвольної та політичної концепції а також стратегії визвольної боротьби у тодішніх лідерів українських партій, що були при владі.

За цієї обставини українська армія не змогла розгорнутись у реальну силу і стати міцною опорою новонародженої Української Республіки.

Окремі аспекти дисертаційного дослідження викладено в публікаціях:

1. Політичне становище у військах Південно-Західного фронту після Лютневої революції (лютий-травень 1917р.) // Вісник ЛПІ.- Львів, 1992. - С.54-60.

2. Ставлення українських партій до українізації російської армії та формування національних збройних сил в 1917 р. // Вісник ЛДУ. - Львів, 1992. - С.60-66. (Співавтор Марискевич Т.Г.).

3. До історії питання діяльності Центральної Ради по українізації армії і створення національних збройних сил в 1917 р. // Вісник ЛПІ. - Львів, 1992. - С.31-36. (Співавтори Кручкевич Г.С., Марискевич Г.Ф.).

4. Український національний рух в армії доби Центральної Ради та визвольних змагань українців в 20-30-х рр. XX ст. // Національно-визвольна боротьба 20-50-х років XX ст. в Україні. - Київ-Львів, 1993. - С. 81-91.

5. З історії створення Збройних Сил Української Народної Республіки // Вісник українознавства ДУ"ЛПІ". - Львів, 1995. - С. 3-15. (Співавтори Дешинський Л.Є., Зінкевич Л.В.).

6. Формування українських національних збройних сил у 1917 р. // Вісник ДУ"ЛПІ". - Львів, 1995. - С.31-36. (Співавтор Химича Н.О.).

Зинкевич Р.Д. Деятельность украинских политических партий среди армии и тыловых гарнизонов Юго-Западного и Румынского фронтов (февраль 1917 - январь 1918 гг.).

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 20.02.22 - Военная история. Институт гуманитарного образования Государственного университета "Львовская политехника".

Защищается текст диссертации, исследующий деятельность украинских политических партий в армии в условиях развертывания национально-освободительной борьбы на Украине, а также комплекс проблем, связанных с образованием Украинских Вооруженных Сил и украинизацией российской армии. Дается характеристика политической ситуации, которая сложилась в войсках, анализируется деятельность украинских партий в национально-освободительном движении, которое охватило армию, а также отношение их к созданию национальных вооруженных сил. Анализируется военная политика Центральной Рады во время развертывания национально-освободительного движения в Украине и участие солдат-украинцев в борьбе за украинскую государственность.

Zinkevych R.D. Activity of Ukrainian political parties in the army and in the rear garnisons of South-Western and Romanian fronts (February 1917 - January 1918).

Dissertation for searching the scientific degree of candidate of historical sciences on specialization 20.02.22 - Military history. Institute of humanitarian education of state university "Lvivska politekhnika".

The text of dissertation is defended and investigates the activity of political parties in the army when the national-liberation movement was developing in Ukraine. Also the thesis is dealing with the ukrainian military forces formation and expansion of ukrainians in the russian army. Political situation and the activity of ukrainian parties in national-liberation movement which stired up in the army regarding fomation of national military forces & military policy of Centralna Rada in the time of development of national-liberation movement and participation of ukrainian military men for indepence of Ukraine is analysed.

Ключові слова: політичні партії, українізація, армія, Південно-Західний фронт, Румунський фронт, Центральна Рада, національно-визвольний рух, державність.

453043

Ав 33.837

Ротапринт ЛЬЦНТЕІ Замоуленнi 6 Тираж 400